

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԵՒՐՈՊԱՆ 1890 ԹԻԱԿԱՆԻ ՇԷՄՔՈՒՄ

Այս անգամ մենք մտադիր ենք «Մուրճ»-ի ընթերցողներին հաշիւ տալ այն բոլոր քաղաքական անցքերի մասին, որոնք պատահեցին անցեալ 1889 թւականին: Այդ անցքերից մի քանիսը միջազգային բնաւորութիւն են կրում, մի քանիսը՝ ներքին քաղաքականութեանն են վերաբերում:

Միջազգային յարաբերութիւնների մասին մենք կ'աշխատենք կարճ խօսել, որովհետեւ անցեալ 1889 թւականի ընթացքում մենք շարունակ առիթ ունեցանք նոցանով զբաղւելու:

Ընդհանուր հանգամանքները յայտնի են. 1871 թւականից սկսած՝ Ֆրանսիան պարաստուում էր revanche-ի՝ քէնը հանելու Գերմանիայից և իւր նախկին ամենաառաջնակարգ դիրքը վերստին հաստատելու ընդհանուր քաղաքականութեան մէջ: Այդ թւականից մինչ 1878 թւականը ընդհանուր քաղաքականութեան ամենագլխաւոր հանգամանքը՝ Ֆրանսիայի և Գերմանիայի փոխադարձ յարաբերութիւններն էին, որոնց բնաւորութիւնը ուղղակի թշնամական էր: 1878 թւականից սկսած այդ հանգամանքի վերայ աւելացաւ մի երկրորդը՝ Գերմանիան թոյլ աւեց, Անգլիայի և Աւստրիայի հաճոյքի համար, քանդել Սան-Ստեֆանօի ռուս-տաճկական դաշնադրութիւնը և փոխարինել նրան մի նոր դաշնադրութիւնով, որի ոյժով Ռուսիան զրկւեց զէնքով ու արիւնով ձեռք բերած առաւելութիւնների մեծագոյն մասից Բալկանեան թերակղզում:

Խաղաղութիւնը անմիջապէս կը խանգարէր, եթէ միայն Ֆրանսիան ու Ռուսիան իրար ձեռք տային և միանային որ և է պատերազմական դաշնադրութիւնով: Միութիւնը, սակայն, այդ աստիճանի

հետու չը գնաց. բայց Գերմանիան, յամենայն դէպս, շտապեց իւր գլխի ճարը տեսնել 1879 թւականին՝ կապելով Աւստրիա-Ունգարիայի հետ։ Այդ մեծ դէպքից յետոյ պատահեց ահա ինչ. 1881 թւականին Ֆրանսիան գրաւեց Տունիսիան, Ալժիրիկայում, Միջերկրական ծովի ափին, Իտալիայի գրեթէ հանդէպ։ Արդ, իրաւացի թէ անիրաւացի կերպով Իտալիան վաղուց աչք ունէր տնկած այդ երկրի վերայ, որին նա ուզում էր դարձնել իբր Իտալիայի աֆրիկական պրովինց։ Ինչպէս քան աստիճանի զգալի եղաւ Իտալիային, որը Ֆրանսիային անընդունակ էր կարծում մի այդպիսի համարձակութիւն գործելու 1870—71 թւականի պարտութիւններից յետոյ, որ նա քիչ մնաց կարէր իւր դիպլոմատիական յարաբերութիւնները Ֆրանսիայի հետ։ Դժգոհ Ֆրանսիայից՝ Իտալիան 1882 թւականին մի որոշ շափով մօտեցաւ Գերմանիային։ Այդ ժամանակներից դէս Իտալիան, քանի գնաց, այնքան աւելի ու աւելի մտաւ Գերմանիայի բարեկամութեան մէջ և, վերջապէս, 1887 թ. մարտին նոցա մէջ կապուեց մի պատերազմական դաշնադրութիւն, որը, երևի, ուզողած է Ֆրանսիայի գէմ։ Այսպիսով կազմեց Նիսպայի մէջ եռապետեան դաշնակցութիւնը, որը այս րոպէին կազմում է, միասին առած, ամենահզօր պատերազմական ոյժը եւրոպայում։ Բայց որքան էլ նա մեծ լինի, այնու ամենայնիւ Ֆրանսիայի և Ռուսիայի ոյժերը գրեթէ հաւասար են առաջին, այս զանազանութեամբ միայն, որ առաջինները իրար հետ կապած են, մինչդեռ նոցա հակակշիւր կազմող Ֆրանսիան և Ռուսիան միմիայն իրար պաշտպանում են, բայց կապած չեն որոշ դաշնադրութիւնով։

Բխմարկը շատ ճապիկ կերպով օդուում էր ամեն մի դէպքից Գերմանիային ցոյց տալու համար, որ ահա՛—ահա ուրիշները պատրաստուում են Գերմանիայի վերայ յարձակելու։ Նա գիտէ, հարկաւոր եղած ժամանակ, այնպէս խոշորացնել ամեն մի հակա-գերմանական ցոյցի նշանակութիւնը, որ կարողանում էր պարլամենտի վերայ ազդել և դուրս կորզել որ և է օրէնք յօգուտ զինուորականութեան։ Գոցանից ամենանշանաւորը պէտք է համարել անկասկած այն, որ Բխմարկին յաջողեց գերմանական զօրքը գրեթէ բոլորովին անկախացնել պարլամենտից, զօրքի բիւջետը ամեն եօթ տարի մի անգամ վաւերացնել տալով պարլամենտից և ոչ թէ

ամեն տարի Ադալաի ազդեցութիւն ունեցաւ Բուլանժէի երեան դալը Ֆրանսիայում, երեք տարի սրանից առաջ, երբ նա, իբր պատերազմական մինիստր, կարծես մի բոլորովին մօտալուտ պատերազմի էր պատրաստում Ֆրանսիական զօրքը:

Իրողութիւնների կապի համար հարկաւոր էր վերաշիշեցնել ընթերցողին քաղաքական աշխարհի ընդհանուր դրութիւնը: Խնդիր 1889 թւականին կառարկեց, — այդ դրութեան հետեւանքն էր: Մեզ մնում է միայն թւել մի առ մի այդ քաղաքական դէպքերը, որոնց իմաստը առանձին լուսաբանութեան այլ ևս կարօտ է:

Գերմանիայի կայսր Վիլհելմ II-ը շարունակեց 1889 թւականին իւր այցելութիւնները եւրոպական միապետներին: Մինչ 1889 թ. նա արդէն այցելել էր ռուսաց, շվեդացոց, դանիացոց միապետներին, յետոյ հարաւային գերմանիայի իւր յաշնակիցներին, յետայնո՛ւ Աւստրիա-Ունգարիայի թագաւոր-կայսրին և Հռոմում՝ իտալացոց թագաւորին:

Արդ, 2-ին մայիսի (նոր տոմար) 1889 թ. եկաւ Բերլին իտալացոց թագաւոր Հումբերտ, 12-ին օգոստոսի՝ կայսր Ֆրանց-Յոզէֆ, 11-ին հոկտեմբերի՝ կայսր Ալէքսանդր III: Իսկ Վիլհելմ II-ը այցելեց օգոստոսի սկզբին իւր տատին՝ Անգլիայի թագուհի Վիկտորիային Օքսօրնում, 27-ին հոկտեմբերի՝ յունաց թագաւոր Գէորգին, որի առաջին որդի Կոստանդինը այդ ժամանակ ամուսնանում էր գերմանացոց կայսեր քրոջ Սօֆիայի հետ Աթէնքում: Եւտոյ, նոյեմբերի 2-ին, Վիլհելմ II-ը և իւր ամուսինը եկան Կ. Պօլիս Սուլթան Աբդուլ-Համիդին այցելելու և մնացին այնտեղ մինչև նոյեմբերի 5-ը:

Մենք առանձին ենք յիշում Պարսից Շահ Նասր-էդ-դինի Բերլին գալը, ամրանը, որովհետեւ իշխանական այցելութիւնների շարքում նա սերտ կերպով չի կապւում ընդհանուր քաղաքականութեան հետ: Նասր-էդ-դին Շահը այցելեց նաև Պետերբուրգ, Լոնդոն, Պարիզ, Վիեննա և այլն:

Բայց իտալիայի նկատմամբ կարեւոր է յիշել այն, իրօք, ահազին ցոյցը, որ իտալական բազմաթիւ դելեգատները՝ արմատական կուսակցութիւնից՝ սարքեցին Պարիզում ուղիղ այն ժամանակ, երբ

Խաղիայի թագաւորը իւր առաջին մինիստրով Բերլինումն էր գլխորդնուում:

Կարևորութիւն ունեցաւ Վիլհելմ II-ի այցելութիւնը Վիկտորիա թագուհուն: Մինչև 1889 թ., Աւստրիայի և Գերմանիայի քաղաքական յարաբերութիւնները պլատոնականութիւնից դէնը չէին անցնում: Միմիայն Իտալիան վաղուց ապահովւած էր, որ Անգլիան չէր թոյլ տայ, որ Ֆրանսիան Միջերկրական ծովի վերայ տարածի իւր միակ իշխանութիւնը: Բայց պէտք է ընդունել, որ կայսրը Վիլհելմը վերադարձաւ Օթթօրնից և Սպիտհիլից, ուր նա ամբողջ 90 անգլիական հակադէպական նաւերին տեսութիւն արաւ, որոշ խոստովանքներով անգլիական կառավարութեան կողմից, որոնց իմաստն էր թերևս ամփոփում անգլիացոց թագաժառանգը, Պրինց Ուէլս, երբ օա, մի խնճոյքի ժամանակ, արտասանեց. «Իրիտանական նաւատորմը և գերմանական զօրքը խաղաղութեան դրաւականներն են»:

Թէ արդեօք Ստամբուլումն էլ որ և իցէ բանի մասին համաձայնութիւն է կայացել, այդ դեռ ևս բոլորովին յայտնի չէ: Բայց միայն այն հաստատ պէտք է համարել, որ Սուլթանի քաղաքական դիրքը մի առ ժամանակ աւելի ամրացած է և, այսպէս ասած, նա կրկին ընդունւած է եւրոպական խորհրդի անդամ:

Այսպիսի մեծախորհուրդ համաձայնութիւններ կայացնելը պառմական անցեալից մեղ չիշեցնում է 1756 թւականը, Պրուսիայի Մեծն Ֆրիդրիխի ժամանակ: Այն ժամանակ այդ համաձայնութիւնները կառարեցին յարձակողական նպատակներով. այժմեան համար պնդում են, թէ նոքա պիտի ծառայեն խաղաղութիւնը պահպանելուն: Պէտք է հաւատալ, որովհետև խաղաղութիւնը մեծապէս ձեռնտու է եռապետեան դաշնակցութիւնը կազմողներին, բայց ոչ միայն ունեցածը պահպանելու համար, այլ իրանց իշխանութիւնը առանց զօրեղ ընդդիմադրութեան տարածելու համար մէկ կողմից Բալկանեան թերակղզու վերայ, միւս կողմից՝ հեռավոր կոլոնիաներ ձեռք բերելու համար և երրորդ, միջազգային առևտրական դաշնադրութիւնները իրանց համար նպաստաւոր կերպով կապելու համար:

Բալկանեան թերակղզում մի քանի բան փոփոխեց 1889 թ.: 6-ին մարտի 1889 թ. Սերբիայի թագաւոր Միլանը զահից հրա-

ժարակց: Նորա պատճառով էր գլխավորապէս, որ Սերբիան Աւստրիայի ազդեցութեան ներքոյ էր: Այդ ժամանակից ղէս ռուսաց կուսակցութիւնը Սերբիայում գերիշխող դարձաւ: Աւստրիան շտապեց իւր կորուստը դրսուել նրանով, որ մօտեցաւ Բուլղարիային: Կայսր Յոանն-Յովսէփը ընդունեց բուլղարական պաագաւմաւորութիւնները, յայտնելով իւր ուրախութիւնը, որ Բուլղարիայում լաւ կարգ է պահպանւած, մինչեւ, այդ, ինչպէս յայտնի է, ռուսաց զաղափարներին հակասակ է: Բայց թէ արդեօք իշխան Ֆերդինանդի ճանապարհորդութիւնը Եւրոպայում կա՞յ ունի այդ բոլորի հետ և կամ Բուլղարիայի անկախութիւնը հռչակելու խնդրի հետ—այդ դեռ պարզւած չէ: Այսքանը միայն յայտնի է, որ այն օրից, երբ կայսր Ալէքսանդր III-ը Բերլին էր, այդ մասին ոչ խօսք, ոչ զրոյց եղած է, որից եզրակացնում են, որ Վիեննան և Պետերբուրգը Բալկանեան խնդիրներում առ այժմ չեն միջամտում և իրար հետու են պահում:

Ահա՛ այսքանը, ինչ կարելի է ասել միջազգային դէպքերի նըկատմամբ 1889 թւականին:

Դառնանք այժմ իւրաքանչիւր երկրի ներքին քաղաքական անցքերին:

Ռուսիա: Ռուսիայի արտաքին քաղաքականութեան մասին մեր ասածների վերայ աւելցնելու է, որ, երբ մայիսի վերջը թագաւոր կայսեր եղբոր որդին Մեծ իշխան Պետրը Մօնտենեգրօ՛ի իշխանի դուստր պրինցես Միլիցայի հետ նշանուում էր, թագաւոր կայսրը, Մօնտենեգրօ՛ի իշխան Նիկիտայի կենացը խմելիս, անուանեց նրան իբր Ռուսիայի միակ հաւատարիմ բարեկամ: Իւր ժամանակին այդ խօսքերը քաղաքական մամուլը ամեն կողմից մեկնեց, բայց Բերլին այցելելուց յետոյ, թագաւոր կայսեր կողմից, այն խօսքերի տպաւորութիւնը մի յայտնի չափով անցաւ:

Տարիներից ի վեր ռուսաց կառավարութեան և հոգովէական Պապի մէջ բանակցութիւններ կային մի տեսակ *modus vivendi* մասին. այդ բանակցութիւնները վերջացան նոյեմբերի սկզբին նրանով, որ Ռուսիայի մէջ թափուր մնացած եպիսկոպոսական տեղերի համար նոր առաջնորդներ նշանակեցին:

Ռուսիայի ներքին կառավարութեան նկատմամբ՝ հանգուցեալ կոմս Տոլստոյ առաջարկել էր մի հիմնաւոր փոփոխութիւն. նա մշակում էր մի ծրագիր, որի զօրութեամբ ռուսական տեղային ինքնավարութիւնները, զեմստւոններ կոչւած, պէտք է նոր կազմակերպութիւնով փոխարինւին, ուր նահանգական ազնականների աւաճնորդները պէտք է վերահսկողութիւն ունենան զեմստւոների վերայ: 1889 թ. փետրւարին թագաւոր կայսրը տւեց իւր համաձայնութիւնը այդ նախագծին: Կոմս Տոլստոյի տեղը նշանակեց Դուրնսու:

Բալթեան նահանգներում, ուր դիւսաւորապէս գերմանական ազգաբնակութիւն է, որը իւր հնաւանդ վարչական, դատարանական և դպրոցական արտօնութիւններն ունէր, շարունակեց համառուսական կարգերը մոցնելու քաղաքականութիւնը: Դեկտեմբերի 16-ից (նոր տոմար) Ռիգայի քաղաքային վարչութիւնը սկսեց իւր նիստերում ռուսաց լեզուի պարտադիր գործածութիւնը: Դատարանները ենթարկւած են նոյն պարտաւորութեան: Դորպատի համալսարանի ընկտօրը այսուհետեւ պէտք է նշանակել կայսերական հրամանով:

Գերմանիա: Միջազգային յարաբերութիւնների մասին ընդհանրապէս արդէն խօսւած է: Բայց ահա նաև մի քանի դէպքեր արտաքին քաղաքականութիւնից Գերմանիայի վերաբերել:

Այդ երկրորդ կարգի միջազգային դէպքերից աժենանշանաւորը Գերմանիայի և Զւիցերիայի մէջ պատահած դէպքն է գերմանական գաղտնի ոստիկան Վոհլզեմիւտի առիթով, որի մասին մենք խօսեցինք անցեալ տարւայ Վուրմո-ի Խ-ներից մէկում: Քաղաքական Տեսութեան մէջ, Պէտք է խոստովանած մի բան. անարդարութիւնը Գերմանիայի կողմն էր, բայց մի ուրիշ սէրութիւն, նոյնքան ուժեղ, որքան Գերմանիան է, թերևս գործը աւելի հեռու տանէր, օգտւելով իւր ոյժից, ոտի տակ տալով ոչ միայն արդարութիւնը, այլ և քաղաքակրթութեան պատիւը: Զւիցերիան այժմ լրջօրէն զբաղւած է Ալեն-Գօտարդի միջանցք-երկաթուղու զոնները ամրացնելու գործով, որի շտապացնելուն զարկ տւեց վերոյիշեալ դէպքը:

Սամօա կղզիների վերայ եղան ընդհարումներ գերմանական նաւատորմի մարդկանց և տեղացիների հետ: Մի սարսափելի փոթորիկ

փչացրեց գերմանական մի քանի պատերազմական նաւեր, որոնց 80 հոգին կորան ծովի մէջ:

Այդ դէպքից յետոյ նկսւեց Գերմանիայում նաւատորմի նոր կազմակերպութեան գործը, որով նորա վարչութիւնը բաժանւեց հրամանատարութեան գործից, նման ցամաքի զօրքին: Դորա համեմատ նաւատորմի համար ստեղծւեց առանձին մինիստրութիւն և մի հրամալոյ ադմիրալ:

Յամաքի վօրքը Գերմանիայում կազմում էր 18 կորպուս, իսկ յունւարի 1-ից 1890 թ. կորպուսների թիւը կը լինի 20, որոնցից մէկը աւելցած է արեւմտեան Պրուսիայում, երկրորդը՝ Լօտարինգիայում, ուրեմն երկուսն էլ Ֆրանսիական սահմանների մօտ:

Ներքին գործերից ամենից առաջ պէտք է յիշել վերին աստիճանի կարեւոր սոցիալական օրէնքը՝ բանւորների ապահովութիւնը ծերութեան և ինւալիդութեան ժամանակ, օրէնք, որը ընդունւեց 24 մայիսի: Հետաքրքրական է, որ րախտաւորի (պատգամաւորների ժողով) անդամներից ձայն տւին յօդու այդ օրէնքի 185 հոգի, իսկ հակառակ՝ 165 հոգի: Պէտք է իմանալ, որ այդ ապահովութեան զանաւարանին մասնակցում է տէրութիւնը տարեկան մինչ 70 միլլիօն մարկով (3 մարկը մի ռուբլի ոսկուն): Հակառակ ձայն տւողներից շատերը այդ օրէնքը ուղղակի կօմունիստական էին համարում, բայց բոլորովին ի. գուր:

Այդ օրէնքը այնքան կարեւոր օրէնք է, որ Վուրմս-ի ընթերցողներին չենք կարող բաւականաչափ չը յանձնարարել իրանց լինողութեան մէջ լաւ պահել, որովհետեւ Վուրմս-ը շատ անպամ առիթներ է ունենալու աշն լինատակելու: Այդ օրէնքի հիմքում մեծ զաղափար կայ, որի իրագործումը մեծապէս պատիւ է բերում նորագոյն Գերմանիային, և, աւելացնենք, Բիսմարկի Գերմանիային, որովհետեւ նա է այդ մեծ օրէնքի նախաձեռնողը, խէստ և ներշնչւած է սոցիալիզմից, որի կուսակցութիւնը նա ամենաշարմատ կերպով հալածում է՝ սորա չափից դուրս զրգոող բնաւորութեան պատճառով:

II: այնքան յաջող ելքի հասան Գերմանիայի քարածուխի վիճակներում բանող բանւորների դեռ ևս չը տեսնւած մեծութեամբ գործադուլը: Աւելի քան 100.000 հանքարմնոր մայիս ամսին

գործը դադարացրին, յայտնելով, որ աշխատանքը կրկին կը սկսեն, երբ օրավարձը կ'աւելացնուի և օրաւ աշխատանքի ժամանակամիջոցը կը կարճացնուի: Է մայիսի այդ բանւորներից 3 պատգամաւոր ներկայացան կայսր Վիլհելմ II-ին, որը նրանց յորդորեց հեռու կենալ ապստամբութիւնից և սօցիալիստական դրուլմաներից, իսկ 16 մայիսի նրան ներկայացած գործատէրերի պատգամաւորութեան յորդորեց՝ հեռու կենալ չափազանցութիւնից, իրանց շահերի լետուից ընկնելով և բանւորների կողմ հարստահարութիւնից: Հրամայեց բանւորների դրութեան մասին հետազօտութիւն անելու, որի հետևանքները շուտով յայտնի կը լինին: 19 մայիսի կայացաւ մի որոշ համաձայնութիւն, որով 9 ժամից աւելի չը պէտք է բանէին: Գործադուլը սակայն նորոգեց, բայց աւելի կարճ միջոցով:

Աւստրիա-Ունգարիա: Այս պետութեան ներքին խնդիրներից նոքա, որոնք ընդհանուր նշանակութիւն ունին և որոնք միշտ զբաղեցնում են թէ պետական անձներին և թէ պարլամենտին և ազգաբնակչութեանը, կապուած են պետութիւնը կազմող զանազան ազգերի ձգտումների հետ՝ իրանց լեզուն օրինապէս ընդունել տալ իբր հաւասար՝ իշխող ազգերի լեզուներին և ձեռք բերել լայն ինքնավարութիւն: Աւստրիացում այժմ քաղաքական ներքին անցքերից ամենազլխաւորները հէնց նոքա են, որոնք կապ ունին այդ խնդիրների հետ, որոնց նկատմամբ չեխերը աւաճին դերն են խաղում: Այդ անցքերը այդքան բացառիկ բնաւորութիւն կրելով, քիչ են յայտնի մեր հասարակութեան: Միմիայն ընդհանուր դիտողութիւններով կարելի է դէպի այդ խնդիրները հետաքրքրութիւն դարձնել մեր ընթերցողների մեծագոյն մասի մէջ: Այդ պատճառով մենք այժմ, դոցա նկատմամբ, մանրամասնութիւնների մէջ չենք մտնում:

Մասնաւորապէս Ունգարիայի համար լիշենք, որ ամբողջ 1889 թ. այդ երկրի առաջին մինիստր Տիսցայի դէմ՝ մեծ փողոցային բողոքներ եղան, առանց նրան տեղից շարժել կարողանալու:

Սերբիա: Այս երկրը վերջին տարիներս մեծ չուղմունքներ կրեց: Նախ՝ թաղաւոր Միլանի թաղուհի Նասալիայի մէջ ծագած տարաձայնութիւնների պատճառով, որոնք վերջացան բաժան-

մունքով: Յետոյ լսեց, որ Միլանը պատրաստում է մի նոր սահմանադրութիւն, որով ժողովրդին տրոււմ են աւելի մեծ իրաւունքներ, բայց որով նա ուզում էր նախապատրաստել իւր հրաժարականը գահից: Յունւարի 3-ին 1889 թ. արտակարգ սկուպչինան փակեց. նոյն օրւայ երեկոյեան մի փայլուն ժողովրդական ցոյց եղաւ թագաւորի օգտին. և արդէն 6-ին մարտի Միլանը անսպասելի կերպով յայտարարեց իւր հրաժարականը գահից՝ յօգուտ իւր անչափահաս որդու՝ Ալէքսանդր I-ի, որի համար Ռիսորիչը ընդունեց խնամակալութիւնը: Կազմեց նոր մինիստրութիւն, սկուպչինայի մեծամասնութեան համեմատ, լոկ արմատականներից՝ Տաուշանօւիի նախագահութեամբ: Դոքա Ռուսիայի բարեկամ քաղաքական անձեր էին: Աւստրիական կողմը պահող կուսակցութիւնը, Գարաշանինի ղեկավարութեամբ, բոլորովին հեռացաւ ասպարիզից փողոցային մեծ և աննպաստ ցոյցերից ստիպւած: Յունիսի 9-ին Միլանից 1888-ին հրաժարեցրած Միքայէլը կրկին հաստատուեց մետրոպօլիտ սերբիական եկեղեցու: Սեպտեմբերի 29-ին վերադարձաւ Բելգրադ թագուհի Նաուալիան, նոյն իսկ խնամակալութեան կամքի հակառակ: Ազատամիտները, Ռիսորիչի կուսակիցները, յունիսի 11-ին յայտարարեցին բոլոր սերբիական ցեղերի միութիւնը մի միակ թագաւորական տան ներքոյ: Յունիսի 27-ին տօնեց 500-ամեակը Կոսսօւօյի կոււի և այդ օրը մետրոպօլիտ Միքայէլը աղօթեց սուրբ Ղազարին, որ սա Աստուծու մօտ բարեխօս լինի ջլատուած սերբիի միտնալու համար:

Այս բոլորը ցոյցեր էին Աւստրիայի դէմ:

Թիւրքիա: Թիւրքիայի մեծ քաղաքական խնդիրը 1889 թւականին կադմեց Կրետա կղզու յոյների ապստամբութիւնը: Կրետայի խնդիրը առիթ տուեց Յունաստանին 5 օգոստոսի մի նօտա ուղղելու եւրոպական պետութիւններին, միջամտելու սպառնալիքով: Բայց պետութիւնները համապատասխան զիրք չը բռնեցին Թիւրքիայի դէմ, այլ թողին, որ սա ինքը ապստամբութեան վերջ դնի և հարկաւոր բաւարարութիւնները տայ: Սուլթանի կոմիսար Շաքիր-փաշան հետեւեալ ամիսներում ապստամբութիւնը կարողացաւ վաճնաչարի գսպել, որից յետոյ, դեկտեմբերի 10 ին, Սուլթանի ֆիրմանով կղզու վերայ նոր կարգ

Հաստատուեց, Համաձայն այդ Դիրմանի, Կրետույի պատգամաւորների ժողովը պէտք է բաղկանայ 35 քրիստոնեաներից և 22 մահմեդականներից, Ոստիկանութիւնը պէտք է կազմած լինի ոչ միայն կրետացիներից, այլ և Թիւրքիայի այլ ազգերից. փոխարքան կարող է լինել թէ քրիստոնեայ և թէ մահմեդական: Այսպիսով Կրետույի քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան ազատութիւնը աւելի սահմանափակեց. բայց այդ վատ տպաւորութիւն գործեց Նւրուպի և Նոյն իսկ մամուլի այն մասի վերայ, որը բարեկամական լեզու էր բանեցնում Թիւրքիայի համար:

Վատ տպաւորութիւն գործեց Նոյնպէս քուրդ գլխաւոր Մուսա-բէյի արդարացնելը թուրքական դատարանների կողմից, այն Մուսա-բէյի, որը մեղադրւում էր տաճկաստանցի հայերից զանազան յանցագործութիւնների մէջ: Խնդիրը ստացաւ մեծ նշանակութիւն և զարձրեց իւր վերայ Նւրուպի ուշադրութիւնը: Եւ Նոյն իսկ մի այնպիսի թերթ, որպիսին է Միւնխենի «Allgemeine Zeitung», որը ամբողջ ժամանակ աշխատում էր Մուսա-բէյի գործը գրեթէ մի առասպել ցոյց տալ և «Դէյլի Նիւսի» հնարած մի գործ, այժմ ստիպւած է տեսնում իրան ասել հետեւեալը.

«Այդ անարդար դատարանական վճռով Անգլիայի ազատամիտ կուսակցութիւնը իրաւունք ձեռք բերեց զանգաւուելու Armenian atrocities (ոճրագործութիւն հայերի դէմ) վերայ, և եթէ նորագոյն լուրերը ճիշդ են, դէպքը մինչև անգամ դիւանագիտական գործողութեան առարկայ է դարձած»:

Ֆրանսիա: 1889) Թւականին Ֆրանսիայի ամենադիւսաւոր խնդիրները երեք էին՝ Պարիզի համաշխարհային հանդէսը յաջողացնել, Բուլանժէին վայր գցել և երրորդ՝ հանրապետութեան յամար յաջող ընտրութիւններ անել: Այդ նպատակներին Ֆրանսիան հասաւ ամենափայլուն կերպով: Բուլանժական շարժման և ընդհանուր ընտրութիւնների մասին մենք առիթ ունեցանք իւր ժամանակին խօսելու: Այդ պատճառով մենք այժմ կարող ենք լոկ չիշատակութիւնով բաւականանալ:

Սրէնսդրական գործերից չիշենք մասնաւորապէս հետեւեալներու: Յուլիսի 9-ին պատգամաւորների ժողովը, սենատի առաջարկութեան

Համեմատ, ընդունեց նոր զինւորական օրէնքը, որի համաձայն զինւորական ծառայութիւնը 3 տարի է, փոխանակ մինչև այժմ եղած 5 տարւայ ծառայութեան: Մի տարի միայն ծառայելու արժանութիւնը պէտք է վայելեն միայն ուսանողները (բարձրագոյն դպրոցներում): Ուրեմն սեմինարիստները, այսինքն աստուածաբանութեան կանդիդատները ազատ չեն ծառայութիւնից, որպէս այդ պահանջում են հանրապետութեան հակառակորդները: Ազատ քը պէտք է լինի ոչ ոք: Այդպիսով Ֆրանսիան, որպէս այդ խրոխտ կերպով յայտարարեց պատերազմական միլիտար ֆրէյսինէ, շուտով կ'ունենայ 3 միլլիօն զինուոր, փոխանակ 2 միլլիօնի:

Համաշխարհային հանդիսի միջոցին եղան բազմաթիւ կօնգրեսներ Պարիզում, որոնցից մէկն էր՝ բանւորների միջազգային կօնգրեսը, որին մասնակցեցին նաև սօցիալ-դեմօկրատներ շատ երկիրներից: Այստեղ սակայն կրկին երևան եկաւ հակառակութիւնը Մարքսիստների և այսպէս կոչւած «պոսիթիւիստ»-ների մէջ:

Անգլիա Զուռարին կայացան կոմսութիւնների մէջ ընտրութիւններ (ինքնավարութեան համար), ուր Լօնդօն քաղաքը իբր մի առանձին կոմսութիւն ընդունեց, փոխանակ 14 վիճակների բաժանելու, ինչպէս առաջ էր: Լօնդօնի մէջ յազթեց այն կուսակցութիւնը, որը պահանջում է քաղաքային ինքնավարութեան համար նոր րեֆօրմ:

Դեռ ևս 1888 թւականից ժառանգեց 1889 թւականը այն նշանաւոր քաղաքական պրօցեսը, որ սկսել էր Իրլանդիայի դատը պաշտպանող Պարնելը «Times» լրագրի գէմ: Դործը նրանից սկսեց, որ այդ տիեզերահռչակ թերթը, իբր թէ Պարնելից գրած, նամակներ հրատարակեց, որոնց մէջ Պարնելը իբր թէ հաւանութիւն է տալիս Իրլանդիայում կատարւած ռճիրների համար: Հէնց սկզբից Պարնելը հերքեց այդ նամակների իսկութիւնը: Փետրւարի 25-ին հաստատուեց, որ այդ կեղծ նամակների հեղինակն է Պիզօտտ անուամբ մէկը: Սա փախաւ Պարիզ, որտեղից նա ընդունեց իւր յանցանքը: աչտեղից փախաւ նա Մադրիդ, ուր նա իրան սպանեց: Պարնելը, որին այդ պրօցեսով կամենում էին բարոյապէս սպանել, դուրս եկաւ գործից աւելի հաստատուն քան երբ և իցէ: Ազատամիտների ընկերութիւնները նորա պատուին տւեցին խնձոյքներ: Կլադստօնը, որը

արդէն վաղուց նորա դաշնակիցն է, հրաւիրեց նրան իւր մօտ հիւր: Բայց և այնպէս այժմեան պահպանողական մինիստրութիւնը, Իրլանդիայի նկատմամբ, չը փոխեց իւր երեք տարի արդէն բանեցրած քաղաքականութիւնը:

Անգլիայի պետական ղեկը արտաքին գործերում պահպանելու համար, պարլամենտը տւեց ապրիլի 1-ին 21¹/₂ միլիոն ոսկի բուժելու չափ գումար, որով նոր պատերազմական նաւեր պէտք է շինեն:

Իւր նաւային զօրութիւնը Անգլիան աւիթ ունեցաւ ցոյց տալու գերմանացոց կայսր Վիլհելմ II-ին, օգոստոսի 5-ին, Սպիտհիւփի նաւահանգստում:

Բանւորների գործադուլներ եղան 1889 թ. Անգլիայում, որպէս և առաջ: Սեպտեմբերին Լոնդոնի նաւահանգիստների բոլոր բանւորները իրանց աշխատանքը վեր դրեցին, իսկ դեկտեմբերին՝ զազի բանւորները: Աւաջիները նպատակին հասան, երկրորդների համար՝ այդ դեռ խնդիր է:

Իտալիա: 1889 թ. իւր կօլօնիական քաղաքականութեան մէջ Իտալիան մի քանի յառաջադիմութիւններ արաւ: Մարտ ամսին Աբիսինիայի թագաւոր (Նեգուս) Յովհաննէսը մեռաւ մի կուռի մէջ դերկիչների դէմ: Դրանից յետոյ նորա քրոջ որդին՝ Մանգաշտ և Նօաի թագաւոր Մենելիք ուղեցին Աբիսինիայի թափուր մնացած գահը իրարից խլել: Մենելիքը յենեց Իտալիային, որը յունիսի սկզբին գրաւեց Քերեն և օգոստոսի 4-ին՝ Ամարա: Այսպիսով իտալացիք ձեռք բերին Մասսաուայի նման տաք և վատաւողջ քաղաքի զօրքերի համար բարձր և առողջ բանակատեղեր: Ինչ օգոստոսին ներկայացաւ Հռոմ Մենելիքի դեսպանութիւնը, որը Իտալիայի Հոմբերոս թագաւորի հետ մի պաշտպանութեան դաշինք ստորագրեց, որի զօրութեամբ Մենելիք թագաւորը իւր բոլոր արտաքին գործերում Իտալիայի միջնորդութեանը պէտք է դիմէր:

Նոյեմբերի 15-ին Իտալիան իւր պաշտպանութեան ներքոյ վերցրեց Սոմալիի ափը՝ սկսած Կիսմայուից մինչև Վարչէյի Իտալիայից պաշտպանւած Մենելիքը դեկտեմբերի 3-ին յաջողեցրեց Մօնտուսոյում իբր Աբիսինիայի թագաւոր ձեռնադրել:

Զը նայած այդ յաջողութիւններին, մեծ գլուխութիւնների

Հանդիպեց Կրիստին ներքին գործերի մէջ, Հռովմում, փետրւարի 7-ին, գործից զուրկ բանւորների բազմութիւնը մեծամեծ աղմուկներով լարձակեցին խանութների վերայ, որոնցից շատերը, հարուստներից, կործանեցին: Միւս կողմից Խաւիան մաքսային կռիւ սկսեց Ֆրանսիայի դէմ, որի հետ քաղաքականապէս վատ յարաբերութիւնների մէջ է տարիներից ի վեր: Ֆրանսիան պատասխանեց նրան նոյն ձևով և այնպիսի սոսկալի հարւած տւեց Խաւիայի առևտրական յարաբերութիւններին, որ Խաւիան այժմ կրկին բարեկամութեան ձեռք է կարկառում: Որովհետև, եթէ բարձրացրած մաքսերի պատճառով ֆրանսիական արտահանութիւնը դէպի Խաւիա պակասեց միայն մի քանի տասնեակ միլիոն ֆրանկով, իտալական արտահանութիւնը դէպի Ֆրանսիա պակասեց հարիւրաւոր միլիոններով: Եւ տեղըն էր:

Ասիա: Ասիական երկիրներից պէտք է յիշատակել ամենից առաջ Ժապոնեացին, որը մտաւ պարլամենտական երկիրների շարքը: Փետրւարի 11-ին կայսրը (Միկայո) հրատարակեց նոր սահմանադրութիւն, որով կայսրից զատ, ստեղծւում են մի սենատ և 300 անդամներից բաղկացած պառլամենտների ժողով: Սահմանադրութիւնը երաշխաւորում է կրօնի, խօսելու և ժողովների ազատութեան մասին: Հրատարակւած է ընդհանուր զինւորագրութեան օրէնքը:

Պարսկաստան: Պարսից Նահի հետ, Լոնտոն եղած ժամանակ, անգլիական կառավարութիւնը կապուեց մի դաշնագրով, որի ղօրութեամբ Պարսկաստանում հիմնւում է մի պետական բանկ, անգլիական կապիտալով, և այդ բանկին տրուում է միակ իրաւունքը՝ Պարսկաստանի բոլոր հանքերը բովազործելու:

Աֆրիկա. (Եգիպտոս): Եգիպտոսը ըջօրէն վտանգւեց դերեխներից, որոնք արդէն Աբիսինիայի Նեգուսին ջարդել էին: Այդ՝ յուլիսի սկզբներին էր: Բայց անգլիական զենեւալ Գրինֆելդի յաղթութիւնը Տօսկիի մօտ, օգոստոսի 3-ին, սպանեց դերեխներից 1500 հոգի, որոնց մէջ և նոցա առաջնորդ Վանդէլ-Ույուսին:

Եգիպտական կառավարութիւնը պետական պարտքերի տոկոսները իջեցրեց, որով տարեկան մեծ գումար պէտք է խնայւի: Դորա փոխարէն, նախագծի համեմատ, եգիպտական ֆիլլահները

պէտք է ձրի մշակութեան պարտաւորութիւնից ազատեն: Բայց Զրանսիան իւր համաձայնութիւնը մերժեց, մինչև որ Անգլիան չ'որոշի, թէ երբ պէտք է իւր զօրքերը դուրս բերէ Եգիպտոսից:

Միջին Աֆրիկայ Այժմ ընդհանուր ուշադրութեան արժանացած խնդիրներից կարևորագոյնը՝ ստրկութեան վերացումն է Աֆրիկայում: Այդ խնդիրը 1889 թ. քալ արաւ դէպ առաջ: Զանգիբարի սուլթանը՝ Սայիդ խալիֆան, սեպտեմբերի 20-ին հրամայեց, որ 1889 թ. նոյեմբերի 1-ից իւր երկիրները ներմուծւած ստրուկները ազաա մարդիկ են: Բայց դրա հակառակ՝ մահդիի հակաքաղաքակրթական շարժումը յաջողութիւններ ունեցաւ, այնպէս որ ներկայումս հերոսի անուն վաստակած էմին փաշան, որ երկար ժամանակ Աֆրիկայի այրեցեալ գօտիի նահանգները պաշտպանում էր, մահդիստների ձեռքը գցեց այդ երկիրները և նրան ազատելու համար գնացած մի այլ հերոսի, այն է Ստենլիի հետ անցաւ գերմանական Արևելեան-Աֆրիկան: Դեկտեմբերի 4-ին այդ երկու համարձակ մարդիկ հանդիպեցին իրար Բազամօլիո՞ում, ուր սակայն, էմին փաշան դժբաղդութիւն ունեցաւ իւր կիսակոյր դրութեան մէջ պատուհանից վայր ընկնելու: Կեանքը զոնէ ազատւած է: Գերմանացիների կողմից էմին փաշային օգնութեան էր գնացած դ-ր Պետերս, որի մասին տեղեկութիւնները առայժմ հակասող են:

Ամերիկայ: Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգները, որոնք ցայժմ 39 տէրութիւններից էին բաղկացած, 1889 թ. յունւարին ընդունեցին երեք ուրիշ տէրութիւններ իրանց գիրկը՝ Հիւսիսային և Հարաւային Դակոտա, Մոնտանա և Վաշինգտոն. այնպէս որ նոցա դրօշակը այստե՛հտե՛ 42 աստղ պիտի ունենայ:—Մարտի 4-ին նոր ընտրւած նախագահ Հերիսոն (հանրապետական կուսակցութիւնից) մուտք գործեց Վաշինգտոն մայրաքաղաքի Սպիտակ-Տունը: Նոր նախագահը մի կօնգրես կազմեց Ամերիկայի բոլոր պետութիւններից, սկզբնաւորութեան համար, առ այժմ տնտեսական միութիւն կազմելու: Այդ մասին «Մուրճ»-ի նոյեմբերի տետրը ընդարձակօրէն խօսեց:

Ամերիկական պետութիւնների սահմանադրութիւնների միա-

կերպութիւնը իրագործւեց Ռազիլիայում եղած յեղափոխութիւնով, որով այդ երկրում վերացւեց միապետութիւնը, Ղոմ-Պեղրո ¹⁾ կայսրը աքսորւեց և հիմնւեց այսպէս կոչւած՝ «Ռազիլիայի Միացեալ-Նահանգները» (Տե՛ս «Մուրճ»-ի № 11):

Շ.

¹⁾ Մեր բոլոր միւս թերթերը ցաւով չ'ուղեցին ուղղել իրանց սխալը, անուանելով Բրազիլիայի նախկին կայսրին՝ Ղոմ-Պեղրո. մինչդեռ նոքա պէտք է գիտենալին, որ այդ անունը պօրաուղալական է և ոչ խաղաղական: